

Лідія ГРЕЧИНА

**ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ, ЛАТИНСЬКОЇ,
РОСІЙСЬКОЇ МОВ)**

Питання перекладу ідіом (фразеологічні сполучення, прислів'я та приказки тощо) дуже суттєві не тільки для практики, але й для теорії перекладу. Автентичний переклад фразеологізмів викликає значні труднощі, оскільки їм притаманне розмовне забарвлення, афористичність, образність, лаконізм. Використання фразеологізмів характерне як для художньої літератури та публіцистики, так і для живого мовлення. Ці питання слід розглядати не тільки як проблему перекладу художньої літератури, але й як надзвичайно важливу загальну проблему перекладу.

Коли при перекладі фразеологізмів виникають труднощі, то, як правило, у таких випадках еквівалент добирається за загальним і функціональним змістом. Наприклад: *Unter den Blinden ist ein Einäugiger König.* – На безлюдді й Хома чоловік.

Як бачимо, кальки в перекладі відсутні, наочність досягається не на рівні мовних відповідностей, а на рівні загального змісту. При цьому необхідно звертати увагу на той ефект, який досягається оригіналом (обурення, іронія, зневага, захват тощо). Як відомо, фразеологічні вирази – це окраса мови. Спроба їх дослівного перекладу призводить до неточностей, а часом до недоречностей і може навіть порушити гармонію мовлення. При перекладі фразеологічних зворотів важливо звертати увагу на лаконічність і влучність передачі думки. Передати фразеологізми однієї мови іншою – завдання надзвичайно складне і делікатне.

Прагнення точності перекладу не повинно зводитися до калькування, оскільки калькування та дослівний переклад провокують спотворення змісту фразеологізма і призводять до втрати його самобутності, автентичності. В роботі з перекладом основний їх зміст не можна перекладати не враховуючи форми, адже сама форма фразеологічної одиниці теж має певне забарвлення і несе певну інформацію і нерідко її визначає. Інформація, яка міститься у фразеологізмі, сприймається іноді лише через саму форму. Перекладачеві необхідно аналізувати оригінал не тільки з точки зору комунікативного завдання, але і стосовно його формальної структури, визначаючи в ній особливості інформації, що перекладається.

У багатьох випадках перекладач змушений відмовитись від створення так званої предметної точності через те, що вона часто неможлива за відсутністю відповідного поняття у мові перекладу (МП) або небажана за стилістичними нормами. У такому разі зміст оригіналу та перекладу зберігають лише стилістичні та фразеологічні особливості мов. Вчені в таких випадках

розглядають еквівалентні співвідношення як відомі мовні перетворення логічного характеру. Численні спеціальні засоби досягнення адекватності перекладу, відомі в перекладацькій практиці, поєднуються один з одним і часто застосовуються в комплексі. Цим досягається адекватність перекладу. Іноді весь зміст фрази та її склад в процесі перекладу стають зовсім невідповідними, але за своїми функціями вони є відповідними і створюють в мові перекладу ті ж самі враження, що й оригінал носіїв іноземної мови (ІМ). Іншими словами комунікативне завдання та його функція повністю відтворюються. Зрозуміло, що в площині перекладацької діяльності шлях до таких змін – не завжди легкий. Великі труднощі виникають особливо тоді, коли в перекладі зустрічаються слова з переносним значенням, часто пов'язані з незвичайним слововживанням або з незвичайним словосполученням.

Вирішення проблем вибору словопоєднання, яку дозволяє лексико-граматична норма, можливо лише стосовно того чи іншого конкретного випадку, тому що на сучасному етапі вивчення фразеології ще немає матеріалу для найбільш широких узагальнень [1: 156]. Немає сумнівів, що практика перекладознавства та детальний аналіз існуючих перекладів зможуть виявити велику кількість коректних та некоректних варіантів.

Відхилення від оригіналу нерідко викликані саме фразеологічними вимогами, з однієї сторони, (нормою словосполучення) в мові перекладу та необхідністю відтворювати зміст оригіналу словами та словосполученнями, які виражають факти тієї дійсності, яка стоїть за оригіналом.

Мовознавці пропонують три способи, якими можуть передаватися фразеологічні одиниці іншою мовою. По-перше, у багатьох випадках можливим є точний переклад, що зберігає загальний зміст і характер фразеологізму [1: 149]. Другий тип передачі фразеологізмів становить певні видозміни окремих складових частин словесної формули [1: 150]. Цей вид перекладу відображає до певної міри творчу, а не буквальну передачу змісту. Третій спосіб перекладу – це використання прислів'їв та приказок, що є у мові, на яку здійснюється переклад [1: 151]. Такий спосіб перекладу передає самобутній і яскравий колорит оригіналу і вимагає від перекладача глибоких знань фразеології рідної мови.

Розглянемо на конкретних прикладах перший спосіб перекладу. Отже, ми визнаємо принцип можливості абсолютного (повного) перекладу окремих фразеологічних одиниць. Наведені приклади прислів'їв та приказок мають одну природу, а саме: так говорять в народі.

Розглянемо переклад деяких крилатих фраз, що мають біблійне походження.

Німецька мова	Українська мова	Російська мова
<i>Ein Buch mit sieben Siegeln.</i>	<i>Книжка за сімома печатками</i>	<i>Книга за семью печатями.</i>
<i>Wem viel gegeben ist, von dem wird man auch viel fordern.</i>	<i>Кому багато дано, з того багато й спитають.</i>	<i>Кому много дано, с того много и спростится.</i>

<i>Wer Wind sät, wird Sturm ernten.</i>	<i>Хто сіє вітер, пожне бурю.</i>	<i>Кто сеет ветер, пожнёт бурю.</i>
<i>Der Mensch lebt nicht von Brot allein.</i>	<i>Не хлібом єдиним живе людина</i>	<i>Не хлебом единым живёт человек.</i>

В наведених прикладах у перекладача немає можливості перебирати варіанти і шукати синоніми. Точний переклад Біблії забезпечив входження цих виразів без жодних відхилень як у німецьку, так і в російську, українську та інші мови.

Точному перекладу піддається значна частина афоризмів, що прийшли в сучасні мови з часів античності.

Німецька мова Латинська мова	Українська мова Російська мова
<i>Tropfen höhlt den Stein. Gutta cavat lapidem.</i>	<i>Крапля і камінь точить. Капля долбит камень.</i>
<i>Die Stimme eines Predigers in der Wüste. Vox clamantis in deserto.</i>	<i>Голос волаючого в пустелі. Глас вопиющего в пустыне.</i>
<i>O diese Zeiten, diese Sitten! O Tempora, o mores!</i>	<i>О часи, о звичаї! О времена, о нравы!</i>
<i>Ein gesunder Geist in einem gesunden Körper. Mens sana in corpore sana.</i>	<i>У здоровому тілі – здоровий дух. В здоровом теле – здоровый дух.</i>
<i>Die goldene Mitte. Aurea mediocritas.</i>	<i>Золота середина. Золотая середина.</i>
<i>Die Würfel sind gefallen. Alea iacta est.</i>	<i>Жереб кинуто. Жребий брошен.</i>

В наведених прикладах ми спостерігаємо елементарний перекладацький прийом, коли дії перекладача зводяться до простої підстановки одиниці ПМ замість одиниці ІМ.

Проаналізуємо другий тип передачі фразеологічних зворотів, в яких змінюються окремі компоненти мови-оригіналу.

Буквальний переклад нім.: *Gibt Gott Häschen, gibt er auch Gräschen* означає: *Бог дасть зайчика, дасть і травичку*. Проте такий переклад цього прислів'я викликає подив. Для перекладу обирається адекватний варіант: *Дасть Бог день, дасть і їжу*. Як бачимо, німецьке “Gibt Gott”, “Gibt er” перекладене дослівно: “Бог дасть” і “дасть і”, німецьке “Häschen” (зайчик), “Gräschen” (травичка) перекладається як “день” і “їжу”.

Аналогічне спостерігаємо і в перекладі інших ідіом. Наприклад:

Німецька мова	Українська мова (адекватний переклад)
<i>Das Hemd ist mir näher als Rock.</i> букв: Сорочка мені ближче ніж піджак.	<i>Своя сорочка до тіла ближча.</i>
<i>Des Gärtners Hund.</i> букв: Собака садівника.	<i>Собака на сіні.</i>

Die Zunge im Zaum halten.
букв: Тримати язика в уздечці.
Es juckt mir in den Fingern.
букв: Мені свербить у пальцях.

Тримати язика за зубами
Руки сверблять.

Латинський вислів:

Німецька мова
Латинська мова

Українська мова
(адекватний переклад)

Plato ist mir lieb, noch lieber die Wahrheit.
Amicus Plato, sed magis amica veritas.
букв: Платон мені дорогий, але істина дорожча.

Платон мені друг, але істина дорожча.

Для адекватної передачі наведених фразеологізмів необхідно, перш за все, добре розуміти їх зміст, адже заміна окремих компонентів мови-оригіналу не спричиняє негативного впливу на ступінь точності і, навіть навпаки, робить переклад змістовним, емоційно забарвленим. Тут дуже важливо зберігати форму вираження думки, а саме такий підхід до перекладу фразеологізмів є найбільш плідним. Різна система понять певної мови накладає свій відбиток на переклад фразеологізмів, не даючи здійснювати його шляхом послідовної заміни елементів однієї системи елементами іншої (МП). [2: 119] Переклад у такому випадку здійснюється перш за все шляхом звертання до змісту висловлювання, занурення у нього, абстрагування від його складових. [2: 120]

Третій спосіб передбачає при перекладі фразеологічних одиниць використання уже готових прислів'їв, приказок та інших фразеологічних зворотів. Цей спосіб повністю виключає буквальний переклад і вимагає від перекладача активізації усього його творчого потенціалу. Надзвичайно важливо при цьому уникати хибних асоціацій, які можуть виникнути на базі міжмовних омонімів. Перекладачеві слід глибоко знати культуру обох народів, що є носіями мови-оригіналу, і мови, на яку здійснюється переклад. Фонові знання включають знання фольклору, географії, антропоніміки, історії, літератури, музики, живопису тощо. Саме вони будуть допомагати перекладачу знаходити в рідній мові еквіваленти фразеологічних одиниць іноземної мови.

Німецька мова

Українська мова
Російська мова

Böser Gewinn führt bald dahin.
букв: Лихий прибуток скоро пропадає.
Leeres Stoh dreschen.
букв: Молоти пусту солому
In Rom tu, was Rom tut.
букв: Роби в Римі те, що робить Рим.

Чужим добром не забагатієш.
Чужим добром не разживієшся.
Переливати з пустого в порожнє.
Переливать из пустого в порожнее.
У чужий монастыр зі своїм уставом не сунься.
В чужой монастырь со своим уставом не ходи.

<i>Die Ziege ist satt und der Kohl unberührt.</i>	<i>І кози ситі і сіно ціле.</i>
<i>букс: Коза сита і капуста не зачеплена.</i>	<i>И волки ситы, и овцы целы.</i>
<i>Morgenstunde hat Gold im Munde.</i>	<i>Хто рано встає, тому Бог дає.</i>
<i>букс: Вранішній час має золото в роті.</i>	<i>Кто рано встаёт, тому Бог даёт.</i>
<i>Es ist unter aller Konone.</i>	<i>Нижче за всяку критику.</i>
<i>букс: Нижче за всякі канони.</i>	<i>Ниже всякой критики.</i>

У наведених прикладах ми стикаємося з незбіганням певного об'єму понять у різних мовах, а іноді навіть з відсутністю деяких специфічних понять однієї мови в іншій мові. Дослівний, буквальный переклад у таких випадках є неможливим, адже ціла фраза стає незрозумілою.

Добираючи еквівалент, перекладач дбає про те, щоб загальний зміст фразеологізмів співпадав, не мінялась образність ідіом, зберігалась культурологічний елемент. Хоча чимало перекладачів [3: 104] розповідаючи про свій досвід перекладацької діяльності, зізнаються, що спершу допускають буквальный переклад ідіоми, а потім обов'язково шукають еквівалент в рідній мові.

Таким чином, сучасна теорія перекладу виходить із принципової можливості перекладу [3: 107] будь-яких фразеологічних одиниць однієї мови іншою мовою. У разі відсутності еквівалентних співвідношень між одиницями МП і ІМ точний переклад досягається інтерпретацією, тобто зверненням до широкого культурологічного фону.

Для правильного вирішення питання про переклад конкретних фразеологічних одиниць, перекладач повинен ясно усвідомлювати, який з способів він використовує: які елементи фразеологізму ІМ можна замінити або взагалі не перекладати, де використати еквівалент, де подати переклад кожного слова тощо. Перекладача перед усім мусить хвилювати найбільш точна відповідність загального змісту, емоціонального та стилістичного забарвлення, природна відповідність культурологічного фону.

1. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. – М., 1963. – 330 с.
2. Латышев Л.К. Курс перевода. – М., 1981. – 243 с.
3. Стрелковский Г.М. Пособие по переводу. – М., 1973. – 182 с.
4. Олійник М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. – К., 1978. – 446 с.
5. Извиллинг М.Я. Російсько-німецький словник приказок. – М., 1984. – 214 с.